

Marcin Bukała

Wyjątkowy rok : wybrane wydarzenia polityczne i społeczne w powiecie kolbuszowskim w 1956 roku

---

Rocznik Kolbuszowski 16, 23-50

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Wyjątkowy rok Wybrane wydarzenia polityczne i społeczne w powiecie kolbuszowskim w 1956 roku

Uwagi wstępne

Rok 1956 stanowi istotną cezurę w powojennej historii Polski. Ciąg wydarzeń politycznych, które miały wówczas miejsce, doprowadził m.in. do poważnych zmian personalnych w strukturach władzy centralnej, odmienił sposób jej sprawowania oraz przeorientował niektóre założenia programowe, które do tej pory uchodziły za jedynie słuszne i niepodważalne. Pomimo że w historiografii polskiej okres ten – wraz z tworzącymi go komponentami takimi jak np. poznański Czerwiec i polski Październik – był już przedmiotem badań, to nadal oczywisty jest niedosyt publikacji naukowych opisujących rok 1956 na prowincji, w peryferyjnych względem Warszawy województwach i powiatach.

Celem niniejszego tekstu jest próba odtworzenia i opisanie reakcji aparatu władzy i społeczeństwa na proces odwilży i na wydarzenia zachodzące w 1956 roku w jednym z 25 powiatów województwa rzeszowskiego – w powiecie kolbuszowskim. W badanym okresie liczył on 890 km² i był zamieszkały przez 64 tys. osób. Zaledwie 7,3% wszystkich mieszkańców żyło w mieście (w skali województwa wskaźnik urbanizacji wynosił 21,8%). Podstawą utrzymania miejscowej ludności było rolnictwo. Spośród większych zakładów i gospodarstw wymienić można jedynie Państwowe Gospodarstwa Rolne w Kolbuszowej i Zawadzie oraz gorzelnię w Kolbuszowej. Wielu mieszkańców znajdowało zatrudnienie okresowe w Lasach Państwowych (w Nadleśnictwie Kolbuszowa). Niski poziom zurbanizo-

wania oraz niewielki udział pozarolniczych źródeł utrzymania nadawał powiatowi kolbuszowskiemu wybitnie wiejski charakter¹.

1. Początek odwilży (1953-1956)

Niewątpliwie na specyfikę roku 1956 w Polsce wpływ miały wydarzenia z lat 1953-1955. Generalnie w historiografii polskiej proces odwilży, rozumiany jako odchodzenie od stalinizmu, rozpoczął się umownie wraz ze śmiercią Józefa Stalina, która nastąpiła 5 marca 1953 r. Jego apogeum przypadło zaś na październik 1956 roku. Niedoskonałość wszystkich umownych i uniwersalnych cezur czasowych rozpoczynających lub kończących procesy historyczne daje się dostrzec podczas konfrontacji z niektórymi faktami historycznymi. Tak jest w przypadku powiatu kolbuszowskiego. Informacja o śmierci Stalina została przez ludność przyjęta ze spokojem, a władze zdołały narzucić społeczeństwu żałobną atmosferę. Nie popszyły jej nawet drobne incydenty, jak np. brak uczczenia pamięci „wodza narodów” przez bicie dzwonów w kościele w Majdanie Królewskim². W powszechnym odczuciu społecznym nie nastąpił żaden przełom. Już wiosną 1953 roku mieszkańcy powiatu mogli się przekonać, że miejscowe władze nie myślą o złagodzeniu polityki, a dążą nawet do bezwzględnego realizowania dotychczasowych pryncypiów gospodarczych – kolektywizacji rolnictwa. W kwietniu 1953 roku władze wyznaczyły grunty pod spółdzielnię produkcyjną w Raniszowie. Kolejne prace pomiarowe związane z zakładaniem nowych spółdzielni miały się odbyć w Lipnicy, Górnicy, Staniszewskim i Woli Rusinowskiej³.

Wydarzeniem, które odegrało ogromną rolę w ożywieniu nastrojów społecznych w Polsce, była ucieczka wicedyrektora Departamentu X Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego płk. Józefa Światła na Zachód w grudniu 1953 roku. Nawiązał on kontakty z funkcjonariuszami amerykańskich służb specjalnych, z którymi podzielił się wiedzą na temat sprawowania władzy w Polsce. Od października 1954 roku za pośrednictwem Radia Wolna Europa z rewelacjami Światły mogli się zapoznać Polacy. Emitowane cykliczne audycje *Za kulisami bezpieki i partii*, w któ-

¹ *Rocznik statystyczny 1957*, Warszawa 1957, s. 12.

² Z. Nawrocki, *Rzeszowski aparat bezpieczeństwa wobec nastrojów społecznych związanych z chorobą i śmiercią Józefa Stalina*, „*Studia Rzeszowskie*” 1997, nr 4, s. 119, 123-124. Zob. też. E. Czop, *Mieszkańcy Rzeszowszczyzny wobec choroby i śmierci Józefa Stalina*, w: *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, A. Kawalec, J. Kuzicki, Rzeszów 2011, s. 584-598.

³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie [dalej: AIPN Rz], 04/172, Sprawozdanie (za miesiąc kwiecień 1953 r.) do Szefa WUBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 2 V 1953 r., k. 260; J. Konefał, *Opór mieszkańców wsi Lipnica przed kolektywizacją*, „*Prace Historyczno-Archivalne*” 2001, nr 10, s. 241-244

rych zbiegły pułkownik odsłaniał tajemnice aparatu władzy, spotkały się z ogromnym zainteresowaniem słuchaczy w kraju⁴. Również mieszkańcy powiatu kolbuszowskiego wykazywali spore zaciekawienie audycjami. Jak ustalili funkcjonariusze miejscowej Powiatowej Delegatury ds. Bezpieczeństwa Publicznego (PDdsBP), dochodziło do grupowego odsłuchiwania RWE np. u gospodarzy w Trzęsówce (u Bronisława Banka, w wikarówce u katechety ks. Romana Schabowskiego⁵), Raniszowie (u Franciszka Puzio i Józefa Bębenka) i Widelce (u Józefa Stopy, prowadzącego zlewnię mleka). Informacje uzyskiwane z niezależnej rozgłośni były żywo komentowane i rozpowszechniane⁶.

Wstrząsające relacje Świątły zostały wykorzystane przez Amerykanów w wojnie psychologicznej z komunistami w Polsce. Była ona prowadzona w ramach tzw. operacji (akcji) balonowej, czyli zorganizowanego i zmasowanego przesyłania ulotek i broszur krytycznych wobec komunistycznych władz za pomocą niewielkich balonów. Na luty 1955 roku przypadł punkt kulminacyjny tej akcji propagandowej. Do Polski wysłano wówczas około 800 tys. broszur *Za kulisami bezpieki i partii* oraz innymi drukami, np. z „Biuletynem Radia Wolna Europa”⁷.

Ulotki i publikacje z Zachodu docierały również do powiatu kolbuszowskiego, wywołując duże zaciekawienie mieszkańców. Już w styczniu 1955 roku do Dzikowca, Leszczawy i Kupna dotarły balony z ulotkami-pocztówkami w języku węgierskim, które przedstawiały bożonarodzeniową scenę. Władze powiatu z marnym skutkiem starały się zebrać wszystkie owe druki. Z racji tego, że były one kolorowe i estetycznie wykonane, mieszkańcy wymienionych wsi zbierali je i umieszczali w domach jako element dekoracyjny⁸.

Od lutego 1955 roku do końca pierwszej połowy 1956 roku władze prowadziły swoistą wojnę z wiatrakami. Nad wieś i miasta powiatu

⁴ G. Adamczewski, *Radio Wolna Europa w okresach politycznych przełomów*, Wrocław 2011, s. 60-68. Szerzej na temat Józefa Świątły zob. A. Paczkowski, *Trzy twarze Józefa Świątły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.

⁵ Ks. Roman Schabowski, ur. 22 XI 1918 r. w Ptaszkowej, wyświęcony w 1941 r., w latach 1950-1958 wikariusz w Trzęsówce. *Schematyzm diecezji tarnowskiej na rok 1977*, [b.m. b.r.], s. 223, 233, 558; W. Mroccka, S. Zych, *Zarys dziejów parafii Trzęsówka*, Kolbuszowa 2004, s. 24.

⁶ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdania kierownika PUdsBP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 X – 31 XII 1954 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 3 I 1955 r., k. 80-81.

⁷ P. Machcewicz, „*Monachijska menażeria*”. *Walka z Radiem Wolna Europa 1950-1989*, Warszawa 2007, s. 96-97.

⁸ AIPN Rz, 04/173, Meldunek dzienny PUdsBP Kolbuszowa do kierownika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 5 I 1955 r., k. 247.

kolbuszowskiego docierały masowo kolejne balony z drukami. Ponieważ były one uznane za zagrożenie dla interesów PRL, lokalne władze robiły wszystko, aby nie trafiały one w ręce mieszkańców i nie były dalej kolportowane. Na nic się jednak te starania zdały – milicjanci, ormowcy, pracownicy administracji ani funkcjonariusze PDdsBP nie byli w stanie przejąć zawartości balonów. Kierownik PUdsBP w Kolbuszowej kpt. Michał Golema⁹ raportował do swych przełożonych w Rzeszowie o kolejnych przypadkach wykrycia balonów z ulotkami. Tylko w okresie od lutego do maja 1955 roku ustalono, że dotarły one do Kolbuszowej, Kupna, Nienadówki, Niwisk, Staniszewskiego, Trzebosi, Trzęsówki, Weryni, Woli Raniżowskiej i Zapola¹⁰. Powyższy problem był na tyle poważny, że władze były zdeterminowane płać obywatelom za dostarczanie balonów i ulotek do komendy powiatowej i posterunków MO. Liczono, że pozwoli to ograniczyć krąg potencjalnych odbiorców niezależnych druków. W raporcie kolbuszowskiej PDdsBP z 19 maja 1955 r. odnotwane zostało, że „wynagrodzenie” za dobrowolne doręczenie wymienionych przedmiotów Milicji Obywatelskiej wynosiło 100 zł¹¹. Nieliczne osoby z powiatu kolbuszowskiego kusily się jednak na taką zapłatę.

Audycje Radia Wolna Europa oraz „wojna balonowa” rozgrzewały powoli nastroje społeczne w Polsce. Tłumione od lat rozgoryczenie społeczeństwa zaczynało znajdować ujście w postaci negatywnych komentarzy pod adresem aparatu państwowego i partyjnego oraz pisania anonimów wytykających rządzącym liczne błędy i nadużycia, a także zawierających groźby pod ich adresem. Adresatami anonimowych listów były osoby uczestniczące w sprawowaniu władzy, a także te, które gorliwie realizowały partyjne i rządowe dyspozycje. Szereg anonimów trafił do urzędów i gazet. Warto wspomnieć choćby anonim nadany na poczcie w Majdanie Królewskim, adresowany do redakcji „Przyjaciółki” w Warszawie. Zawierał

⁹ Zob. biogram Michała Golemy: *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944-1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2007, s. 173.

¹⁰ AIPN Rz, 04/173, Meldunek dzienny PUdsBP w Kolbuszowej do kierownika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 15 II 1955 r., k. 251; tamże, Meldunek dzienny PUdsBP w Kolbuszowej do kierownika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 12 III 1955 r., k. 253; Meldunek dzienny PUdsBP w Kolbuszowej do kierownika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 26 III 1955 r., k. 254; Meldunek dzienny PUdsBP w Kolbuszowej do kierownika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 12 V 1955 r., k. 255.

¹¹ AIPN Rz, 04/173, Meldunek do naczelnika Wydziału III WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 19 V 1955 r., k. 257. W dokumencie mowa, że „wynagrodzenie” takie otrzymał Wojciech Winiarczyk.

on m.in. wyrazi radości z powodu śmierci Stalina, krytykował politykę rolną państwa oraz podstawy relacji pomiędzy Polską a ZSRR. Nadawca wielokrotnie podkreślał w nim, że chłopci są w trudnej sytuacji, a wina za to ciąży na partii i rządzie¹².

Kompromitacja władzy dokonana w 1954 roku za sprawą płk. Józefa Światły oraz wyrażane od początku 1955 roku – co prawda jeszcze nieśmiało i nie na masową skalę – niezadowolenie społeczne, zmusiły kierownictwo partii do pewnych ustępstw. Oficjalnie miały one świadczyć o odchodzeniu od złych praktyk w sprawowaniu władzy. W rzeczywistości chodziło o zepchnięcie win za sprawowanie rządów z PZPR na wąską grupę ludzi. Kozłem ofiarnym w pierwszej kolejności zostało znienawidzone Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. 7 grudnia 1954 r. doszło do jego likwidacji i powołania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz wzorem z ZSRR – Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (przy Radzie Ministrów). Przeprowadzona reforma strukturalna wiązała się ze zmianami w terenie. W Rzeszowie, podobnie jak w przypadku innych województw, w miejsce WUBP powstawał Wojewódzki Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego. W powiatach powstały zaś Powiatowe Urzędy ds. Bezpieczeństwa Publicznego lub Powiatowe Delegatury ds. Bezpieczeństwa Publicznego. W Kolbuszowej utworzona została PDdsBP. Wraz z reformą strukturalną nastąpiła redukcja etatów, zwłaszcza operacyjnych. Trudno dokładnie określić, ilu funkcjonariuszy UB straciło pracę w Kolbuszowej. Przez analogię do innych powiatów z województwa rzeszowskiego przyjęć można, że mogło to być kilku funkcjonariuszy¹³. Podkreślić jednak trzeba, że przeobrażenia w aparacie bezpieczeństwa w powiecie kolbuszowskim nie wiązały się z zasadniczymi zmianami personalnymi w jego kierownictwie.

---

¹² Anonimowy nadawca pisał: „[czytam – M.B.] gazety i słucham radia zagranicznego z Ameryki, które słusznie krytykuje Polskę. W Polsce teraz istnieje paskarstwo i oszustwo. Co wy robicie, ludzi gnębicie na wsi, chłop jest uciemiężony przez ten rząd, bo tyle wieprzków wydzieracie z ust chłopu. Każdy mówi, że kiedy wybuchnie wojna będzie bił rząd polski i każdego Ruska będzie mordował. (...) A żeby was jasne piorniki wystrzelały, rząd polski i rosyjski” (AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika PUdsBP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 X – 31 XII 1954 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 3 I 1955 r., k. 78).

¹³ W wyniku reformy z grudnia 1954 roku w całym województwie rzeszowskim zwolniono z pracy w aparacie bezpieczeństwa 342 funkcjonariuszy. Archiwum Państwowe w Rzeszowie [dalej: APRz], Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Rzeszowie [dalej: KW PZPR w Rzeszowie], sygn. 193, Ocena pracy partyjno-politycznej po III Plenum KC PZPR w aparacie bezpieczeństwa publicznego województwa rzeszowskiego [załącznik do Protokołu z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Rzeszowie z dnia 9 IX 1955 r.], k. 79.

Nadal szefował mu kpt. Michał Golema. Dopiero 15 czerwca 1955 r. zastąpił go ppor. Czesław Kuliś¹⁴.

Reforma oraz krytyka aparatu bezpieczeństwa wyrażona przez partyjnych prominentów podczas III Plenum KC PZPR w dniach 21-24 stycznia 1955 r. doprowadziły do zmniejszenia jego represyjności. Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego ograniczał swój zakres zainteresowania operacyjnego. Rezultatem tego było masowe kończenie spraw operacyjnych prowadzonych bez większych rezultatów od wielu lat oraz redukcja sieci agenturalnej. Dla przykładu – kolbuszowska PDdsBP w czerwcu 1955 roku złożyła do archiwum 79 spraw, w październiku tego samego roku 231 spraw z materiałami wstępnymi (dotyczyły one 231 osób, w tym żołnierzy AK oraz ludzi podejrzewanych o szeptaną propagandę, współpracę z organizacjami konspiracyjnymi i kolportaż ulotek). 30 czerwca 1955 r. sieć agenturalna liczyła tu: 5 rezydentów, 92 informatorów, którym mogło służyć 11 lokali kontaktowych. Zaledwie cztery miesiące później, 29 października liczyła już tylko: 2 rezydentów, 59 informatorów i dysponowała zaledwie 5 lokalami kontaktowymi¹⁵.

W rezultacie powyższych wydarzeń i procesów obniżał się próg strachu społeczeństwa przed organami państwa. Mając na uwadze rozgryczenie ludności, akcją agitacyjną Zachodu wymierzoną w komunistyczną władzę i system polityczny PRL (za pośrednictwem RWE oraz akcji balonowej), niezadowolenie ludności wzrastało. Zwiększenie aktywności społecznej było nieuniknione.

Przez cały rok 1955 władze centralne starały się tonować nastroje obywateli i kontrolować postępujący proces odwilży. Członkowie egzekutywy i KP PZPR w Kolbuszowej, podobnie zresztą jak w innych regionach województwa rzeszowskiego, nie dostrzegali złożoności sytuacji politycznej w kraju i regionie. Nadal głównym celem ich aktywności była kwestia kolektywizacji rolnictwa i rozwijanie wąskiego na tym terenie przemysłu. W tych obu obszarach gospodarki nie odnotowywano spektakularnych sukcesów. Nie dziwiła w ogóle porażka polityki rolnej państwa, gdyż opór chłopów przeciwko niej był zawsze wielki.

Nieco optymistyczną perspektywę dla lokalnych działaczy PZPR mogła dawać analiza liczebności partii w powiecie kolbuszowskim. W koń-

¹⁴ Zobacz biogram Czesława Kulisia: *Twarze bezpieki*, s. 54, 246-247.

¹⁵ AIPN Rz, 04/173, Sprawozdanie miesięczne dotyczące realizacji Zarządzenie nr 4/54 PDdsBP w Kolbuszowej do naczelnika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 29 X 1955 r., k. 176-185; AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie miesięczne dotyczące realizacji Zarządzenie nr 4/54 PDdsBP w Kolbuszowej do naczelnika Sekretariatu Kierownictwa WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 30 VI 1955 r., k. 109-111.

cu 1953 roku liczba członków i kandydatów PZPR wynosiła tu 971, co na tle innych powiatów stawało miejscowe struktury na szarym końcu wojewódzkiej stawki (mniej liczna była tylko partia w powiecie ustrzyckim – 739 osób). Natomiast rok później, liczba osób zrzeszonych i kandydujących do PZPR w powiecie kolbuszowskim wynosiła już 1074. Odnotowano więc wzrost szeregów niemal o 11%. Struktury kolbuszowskie awansowały w rankingu wojewódzkim (gorzej pod względem liczebności wypadały powiaty: leski, radymniański, strzyżowski i ustrzycki)¹⁶. Zaobserwowany wzrost partyjnych szeregów mógł być czynnikiem uspokajającym nastroje lokalnego kierownictwa PZPR. Na pewno nie zapowiadał politycznego „trzęsienia ziemi”, do którego miało dojść rok później – w 1956 r.

2. Rok 1956

2.1. XX Zjazd KPZR i śmierć Bieruta

Rok 1956 w całej Polsce rozpoczął się od srogiej zimy, która spęgała problemy kulejącej gospodarki. Brakowało opału, zaopatrzenia w sklepach oraz pasz dla zwierząt. W pierwszej kolejności skutki odczuli ludzie trudniący się rolnictwem. W przypadku powiatu kolbuszowskiego, gdzie rolnictwo było podstawą utrzymania, przyszłość zapowiadała się więc bardzo pesymistycznie¹⁷. Szybko jednak problemy gospodarcze nurtujące społeczeństwo i władze partyjne i państwowe zeszyły na dalszy plan. Powodem do pojawienia się nowego tematu, którym przez kilka najbliższych miesięcy miała żyć PZPR, jej ugrupowania satelickie oraz zwykli Polacy, było wydarzenie, które miało miejsce w ZSRR. W dniach 14-25 lutego 1956 r. w Moskwie odbył się XX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Jego punktem kulminacyjnym było wygłoszenie przez Nikitę Chruszczowa tajnego referatu *O kulcie jednostki i jego następstwach*, którego istota sprowadzała się do potępienia Józefa Stalina oraz jego metod sprawowania władzy. W marcu 1956 roku treść tajnego referatu

¹⁶ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 188, Analiza rocznej ankiety statystycznej wojewódzkiej rzeszowskiej organizacji partyjnej za rok 1954, Rzeszów, 14 II 1955 r. [załącznik do protokołu nr 7/55 z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Rzeszowie z dnia 18 II 1955 r.], k. 68.

¹⁷ Centralny Zarząd Przemysłu Mleczarskiego w Rzeszowie szacował, że w ciągu pierwszych czterech miesięcy 1956 r. w województwie rzeszowskim brakowało paszy dla bydła, a pogłowie krów znacznie spadło. Wiele zwierząt hodowlanych zaatakowała choroba motylca. Zmniejszyła się produkcja mleka. Skup mleka w pierwszych miesiącach roku spadł niemal o połowę. APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 197, Protokół nr 20/56 z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Rzeszowie, Rzeszów, 25 V 1956 r., k. 54-55.

została udostępniona przez KC PZPR wszystkim organizacjom partyjnym w Polsce. Wkrótce przez kraj przetoczyła się dyskusja na temat XX Zjazdu KPZR oraz krytyki Józefa Stalina. Swym zasięgiem wykroczyła poza kręgi partyjne i objęła całe społeczeństwo¹⁸.

Dodatkowo nastroje „podgrzała” śmierć I sekretarza KC PZPR Bolesława Bieruta (12 marca 1956 r.). W ostatnich tygodniach swego życia uczestniczył on w XX Zjeździe KPZR w Moskwie. Ze względu na kłopoty zdrowotne nie powrócił do Polski. W związku z tym, że władze w Warszawie ukrywały przed opinią publiczną informacje o stanie zdrowia Bieruta, wiadomość o jego śmierci była ogromnym zaskoczeniem dla społeczeństwa. Ludność, w tym mieszkańcy Kolbuszowej i okolic, miała ogromne pretensje do władz partyjnych i rządowych, że po raz kolejny zignorowały one obywateli i zataiły informację o chorobie formalnie najważniejszej osoby w kraju. Stało się to pożywką do licznych spekulacji na temat okoliczności i rzeczywistych powodów śmierci I sekretarza. Włączyli się w nie mieszkańcy powiatu kolbuszowskiego. Na przykład w Sokołowie Małopolskim twierdzono, że Bierut zmarł na zawał serca z wrażenia, bo poróżnił się z Chruszczowem w związku z odmienną oceną historycznej roli Stalina. Krążyły również pogłoski mówiące, że został zabity, otruty przez Rosjan. Niemniej jednak, poza zwykłymi plotkami, których sens był odmienny od oficjalnej, państwo-partyjnej wersji wydarzeń o naturalnej śmierci sekretarza, w powiecie kolbuszowskim nie doszło do żadnych incydentów, które mogłyby zakłócić żałobną atmosferę¹⁹.

Dużo większy rezonans społeczny wywołała dyskusja na temat XX Zjazdu KPZR. Kierownictwo partii w powiecie kolbuszowskim starało się sprowadzić jego istotę do kolejnej okoliczności służącej interesom partii. Formalnie i oficjalnie zachęcano do składania krytyki, samokrytyki i piętnowania „wypaczeń” popełnionych w latach poprzednich. Werbalnie deklarowano zmianę metod rządzenia, ograniczenie biurokratyzmu i centralizmu w partii oraz administracji. Nie sły jednak za tym żadne próby wskazania i ukarania winnych nadużyć – członków partii. Odpowiedzialność za nie bywała zrzucona na centralę – Komitet Centralny PZPR²⁰.

¹⁸ P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, Warszawa 1993, s. 15-38.

¹⁹ AIPN Rz, 04/326, Informacja Referatu Sprawozdawczego Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Rzeszowie, Rzeszów, 13 III 1956 r., k. 8; tamże, Telefonogram nr 116/56 PDdsBP w Kolbuszowej do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, 14 III 1956 r. k. 27; tamże, Telefonogram PDdsBP w Kolbuszowej do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, 15 III 1956 r., k. 70; tamże, Telefonogram z Kolbuszowej do Rzeszowa, 16 III 1956 r., k. 104.

²⁰ APRz, Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kolbuszowej [dalej: KP PZPR w Kolbuszowej], sygn. 79, Protokół z narady członków KP i aktywu

Zupełnie inaczej znaczenie XX Zjazdu KPZR odbierało społeczeństwo powiatu kolbuszowskiego. Krytyka Stalina i stalinizmu dokonana przez Chruszczowa – jak trafnie zauważył Jan Koń z Nowej Wsi, członek KP PZPR w Kolbuszowej – „rozwiązała” ludziom języki²¹. Ludność powiatu zaczęła żywo komentować sytuację polityczną w powiecie i kraju. W wypowiedziach wytykała partyjnym aktywistom popełnione błędy, szkodliwe decyzje, ignorancję oraz nieliczenie się z opinią i wolą mieszkańców. Krytyka partii, a zwłaszcza jej skala, była swoistym *novum*. Ilość antypartyjnych, werbalnych wystąpień była na tyle spora, że działacze PZPR poddawani ogniu krytyki zaczęli się obawiać osób bezpartyjnych „aby im nie wygarnęli złych pociągnięć” z przeszłości²². Powszechne wśród mieszkańców powiatu kolbuszowskiego było przekonanie o przełomowej roli XX Zjazdu. Rozbudził on nadzieję, że wszystko się zmieni, polepszy się sytuacja ekonomiczna w kraju, a jej rezultatem będzie poprawa poziomu życia ludności. Oczekiwano zniesienia obowiązkowych dostaw produktów rolnych. Osoby represjonowane przez ZSRR wyrażały optymistycznie nadzieję, że otrzymają należne odszkodowania. Charakter oczekiwań i żądań społecznych niepokoił lokalne elity partyjne²³.

Z zebranych przez PDdsBP w Kolbuszowej informacji wynikało, że XX Zjazd KPZR został pozytywnie odebrany nie tylko przez zwykłych mieszkańców powiatu – chłopów i robotników, ale także przez miejscowych księży. Wyrażona przez Chruszczowa krytyka Stalina była dla duchownych ogromnym zaskoczeniem. Słusznie twierdzili, że uderzy ona „rykoszetem” w PZPR, gdyż wywoła niepewność wśród jej członków oraz wyraźnie osłabi marny wizerunek partii²⁴.

W rezultacie zmian odwilżowych, które miały miejsce w latach 1954-1955, a szczególnie w następstwie XX Zjazdu KPZR sytuacja polityczna w Polsce bardzo się zdynamizowała. Po długiej przerwie okresu stalinowskiego społeczeństwo wyraźnie się zaaktywizowało. Chętniej

---

partyjno-gospodarczego odbytego w KP PZPR w Kolbuszowej w dniu 7 IV 1956 r., k. 62-66; tamże, sygn. 103, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej z dnia 26 IV 1956 r., k. 176-177.

²¹ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 79, Protokół z plenum KP PZPR w Kolbuszowej odbytego dnia 10 VIII 1956 r., k. 100.

²² APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 103, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej z dnia 24 V 1956 r., k. 208.

²³ Tamże.

²⁴ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika powiatowej Delegatury ds. BP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 I do 31 III 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 27 III 1956 r., k. 138.

i odważniej komentowało sytuację polityczną oraz wyrażało swoje niezadowolone z funkcjonowania systemu politycznego.

W wyniku XX Zjazdu KPZR, wiosną 1956 roku aktywizować się zaczęło środowisko polityczne skupione wokół idei niezależności ruchu ludowego. Tworzyli je byli członkowie Polskiego Stronnictwa Ludowego z lat 1945-1947. Ich losy po 1947 roku potoczyły się różnie. Wielu z nich do tej pory znajdowało się na marginesie życia publicznego i nie należało do żadnego ugrupowania. Część jednak posiadała legitymacje Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, jedynego ugrupowania chłopskiego w tym okresie. Silne skupiska ludowców o peeselowskich „korzeniach” istniały w Weryni i Widelce. To właśnie w tych wsiach odnotowywane były liczne krytyczne wypowiedzi wobec partii, personalne zarzuty np. pod adresem marszałka Konstantego Rokossowskiego i nieżyjącego Bolesława Bieruta oraz śmiało wypowiadane prognozy upadku systemu politycznego w Polsce, a także żądania zmian w polityce rolnej państwa – m.in. zniesienia dostaw obowiązkowych płodów rolnych i żywca²⁵.

Nie tylko ludowcy zaktywizowali się wiosną 1956 roku. Niektórzy księża odważyli się publicznie krytykować politykę wyznaniową władz i płynące z niej ograniczenia. Szczególnie energiczny w tej kwestii był ks. Leopold Bandurski²⁶ z parafii w Kolbuszowej, który zabiegał o możliwość nauczania religii i katolickiego wychowania młodzieży szkolnej. Wbrew zakazom władz państwowych posługiwał on również wśród chorych kolbuszowskiego szpitala jako kapelan. Jego aktywność była z zaniepokojeniem obserwowana przez funkcjonariuszy miejscowego aparatu bezpieczeństwa. Kierownik PDdsBP w Kolbuszowej ppor. Czesław Kuliś raportował, że poinformował o działalności duchownego I sekretarza KP PZPR, z którym uzgodnił, „żeby spowodować przez PPRN [Prezydium Powiatowej Rady Narodowej – M.B.] kategoryczne zakazanie prawa wstępu do szpitala ks. Bandurskiemu, spowodować, żeby przez Wydział Oświaty PPRN zostało mu cofnięte prawo nauczania religii. Założyć sprawę odpowiedniej ewidencji operacyjnej, celem dokładnego udowodnienia Bandurskiemu wrogiej działalności”²⁷.

²⁵ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 103, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej z dnia 24 V 1956 r., k. 208; AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika powiatowej Delegatury ds. BP w Kolbuszowej za okres 1 IV do 25 VI 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 21 VI 1956 r., k. 149.

²⁶ Ks. Leopold Bandurski – ur. 28 IV 1925 r. w Ciężkowicach k. Chrzanowa, wyświęcony w 1952 r. *Schematyzm diecezji tarnowskiej na rok 1977*, s. 189, 251, 579.

²⁷ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika powiatowej Delegatury ds. BP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 I do 31 III 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 27 III 1956 r., k. 138.

Poczynione przez aparat bezpieczeństwa zabiegi względem księdza z Kolbuszowej pokazują wyraźnie, że bezpieka nie rezygnowała z jednego z podstawowych pryncypiów swej działalności – walki z Kościołem katolickim. Jest to warte podkreślenia, gdy weźmie się pod uwagę kondycję, w jakiej w pierwszej połowie 1956 roku znajdowała się ówczesna policja polityczna. Kolbuszowska PDdsBP, podobnie jak jej odpowiedniki w innych powiatach województwa rzeszowskiego – znajdowała się pod dużą presją społeczną, a jej funkcjonariusze byli powszechnie znieawidzeni. Jednocześnie lęk przed osłabioną bezpieką wyraźnie osłabł, co doprowadziło do atrofii sieci agenturalnej²⁸.

O zmianach jakościowych w postawach społeczeństwa powiatu kolbuszowskiego, a przynajmniej jej części, świadczyła również aktywizacja młodzieży. Trzech młodych chłopców (roczniki 1939-1940) z Cmolasu: Franciszek Lubera, Józef Posłuszny i Henryk Stec założyło konspiracyjną organizację młodzieżową o nazwie Armia Bezpieczeństwa Cmolasu (ABC). Na ich ślad już w styczniu 1956 roku wpadli funkcjonariusze PDdsBP. Ustaliли, że głównym celem uczniów było zbieranie informacji na tematy polityczne (co samo w sobie nie stanowiło przestępstwa) oraz gromadzenie broni. Młodych konspiratorów jednak nie uwięziono, co w okresie stalinowskim było powszechnie praktykowane w takich przypadkach. Oddano ich pod nadzór rodzicielski do czasu rozprawy przed sądem dla nieletnich. Również w tym przypadku widać wyraźnie ograniczenie represyjności aparatu państwowego²⁹.

2.2. Poznański Czerwiec i jego echa w powiecie

W 1956 roku Polacy oczekiwali od władz partyjno-państwowych wprowadzenia bardziej zdecydowanych zmian, które wpisywałyby się w proces odwilży. Do tej pory jednak rządzący starali się tonować nastroje i nadganiać „dobrą miną” (deklaracjami i zabiegami propagandowymi). Rzeczywisty stosunek komunistów do społeczeństwa został obnażony 28 czerwca 1956 r. w Poznaniu, gdzie doszło do tragicznych wydarzeń.

---

²⁸ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika PDdsBP w Kolbuszowej za okres 1 IV do 25 VI 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 21 VI 1956 r., k. 147.

²⁹ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika PDdsBP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 I do 31 III 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 27 III 1956 r., k. 136; s. 190-191; Plan operacyjnych przedsięwzięć zmierzających do potwierdzenia i przecięcia działalności zawiązującej się organizacji Armia Bezpieczeństwa Cmolasu sporządzony przez kierownika Powiatowego Delegatury ds. BP w Kolbuszowej, Rzeszów, 3 II 1956, w: *Niepodległościowe organizacje młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944-1956 w świetle dokumentów*, oprac. B. Wójcik, Rzeszów 2009, s. 456-461.

Komunistyczne władze krwawo stłumiły pokojowy protest robotników, domagających się „wolności i chleba”. W rezultacie działań wojska, milicji i aparatu bezpieczeństwa zamordowanych zostało 57 uczestników protestu, w tym 14 dzieci w wieku 15-18 lat³⁰.

Mieszkańcy województwa rzeszowskiego zostali poinformowani o wydarzeniach w stolicy Wielkopolski przez oficjalne kanały informacyjne partii i rządu, tj. radio i jedyny w regionie dziennik „Nowiny Rzeszowskie” (organ prasowy KW PZPR w Rzeszowie). Władze starały się za wszelką cenę wtłoczyć do świadomości społeczeństwa oficjalną interpretację wydarzeń, jako prowokację wymagowanych prowokatorów³¹. Z pierwszych informacji zebranych przez funkcjonariuszy WUdsBP w Rzeszowie wynikało, że społeczeństwo powiatu kolbuszowskiego przyjęło informacje o poznańskiej tragedii z ogromną uwagą i oburzeniem. Dało się jednak znieść oficjalnej propagandzie o prowokacyjnej genezie protestu. Winnych upatrywało w osobach, które opuściły więzienia podczas kwietniowej amnestii. Za okoliczność sprzyjającą tragedii uważano rozprężenie w aparacie bezpieczeństwa, bo „dopóki Urząd Bezpieczeństwa trzymał twardą ręką to przestępcy w ogóle nie panoszyli się”³². Ta krzywdząca dla uczestników poznańskiego protestu analiza wynikała z niewiedzy. Z upływem dni do regionu docierały kolejne wiadomości (głównie przez RWE oraz przez relacje świadków), które pozwoliły zmienić opinię na temat tragedii robotników z Wielkopolski. Pojawiły się wypowiedzi, że winna jest jednak partia i jej błędna, krzywdząca społeczeństwo polityka. Dla przykładu mieszkaniec Komorowa Stanisław Wojtas słusznie stwierdził: „strajk i rozruchy to całkowite bankructwo polityki partii i rządu”, dodając, że „dawane ludziom pracy obietnice zawiodły i robotnik wynędział normami, niedożywiony nie wierzy więcej w nic”³³. O tym, że wydarzenia poznańskie obnażyły ode-

³⁰ Na temat poznańskiego Czerwca 1956 r. zob. W. Albrecht-Szymanowska, *Bibliografia Poznańskiego Czerwca 1956*, Poznań 1996; E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956. Pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Poznań 2001; *Poznański Czerwiec 1956*, red. S. Jankowiak, A. Rogulska, Warszawa 2002.

³¹ *Prowokacja odparta*, „Nowiny Rzeszowskie”, 29 VI 1956 r., nr 154, s. 2; *Przebieg zająć w Poznaniu*, „Nowiny Rzeszowskie”, 30 VI – 1 VII 1956 r., nr 155, s. 2; *Będziemy wspólnie walczyć o dalszą demokratyzację naszego życia*, „Nowiny Rzeszowskie”, 30 VI – 1 VII 1956 r., nr 155, s. 2.

³² AIPN Rz, 04/342, Notatka informacyjna do dyrektora Gabinetu Przewodniczącego KdsBP w Warszawie, Rzeszów, 30 VI 1956 r., k. 112/3.

³³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie [dalej: AIPN], 1583/233, Mel-dunek specjalny nr 5/56 do dyrektora gabinetu przewodniczącego KdsBP w Warszawie, Rzeszów, 6 VII 1956 r., k. 19.

rwaniu partii od rzeczywistości, mówili również niektórzy księża z powiatu kolbuszowskiego³⁴.

Tragedia poznańskiego Czerwca wywołała ożywienie społeczne w kraju, dające się zauważyć również na prowincji – w powiecie kolbuszowskim. Stała się ona także powodem poważnego kryzysu politycznego w PZPR. Uwidocznił się on podczas VII Plenum KC PZPR, które obradowało (z dwudniową przerwą) w dniach 18-28 lipca 1956 r. Doszło podczas niego do starcia pomiędzy puławianami (zwolennikami odwilży, kontrolowanej liberalizacji systemu politycznego) a ich przeciwnikami – natolińczykami³⁵.

Spory „na górze” partii nie przekładały się bezpośrednio na podziały w PZPR w powiecie kolbuszowskim. Nie powstały tu bowiem żadne nieformalne grupy (frakcje) utożsamiane z podziałami w Komitecie Centralnym. W zachowaniu lokalnych elit partyjnych dało się jednak zauważyć pewną zmianę jakościową – nieco realniejsze spojrzenie na otaczającą rzeczywistość. 10 sierpnia 1956 r. członkowie KP PZPR w Kolbuszowej, zachęceni dyskusją z VII Plenum, pochylili się nad oceną osiągnięć planu sześcioletniego i pracą rad narodowych w powiecie. Wnioski były zaskakujące. Zaopatrzenie w sklepach podległych Powiatowemu Związkowi Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” było ubogie. Nawet jeśli towar znajdował się magazynach, to istniały problemy z jego dostarczeniem do sklepów ze względu na braki w taborze transportowym. Drogi stawały się z roku na rok gorsze. Nie wybudowano zaplanowanej drogi w kierunku Mielca i Niwisk. Maszyny w Gminnych Ośrodkach Maszynowych psuły się niezwykle często (w odróżnieniu od sprzętu prywatnego). Brakowało materiałów budowlanych (zwłaszcza cegły). Nie powstały zakłady przemysłowe. Działacze partyjni oraz radni powiatowych i gminnych rad narodowych winili za taki stan gospodarczy regionu władze wojewódzkie – KW PZPR i Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie. Zarzucali, że powiat kolbuszowski i potrzeby jego mieszkańców były ignorowane i lekceważone³⁶. 7 września 1956 r. podczas posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej (tematem spotkania była głównie ocena rad narodowych)

³⁴ AIPN, 1583/233, Meldunek specjalny nr 6/56 do dyrektora gabinetu przewodniczącego KdsBP w Warszawie, Rzeszów, 11 VII 1956 r., k. 26.

³⁵ Spory w partii podczas VII Plenum KC dotyczyły: oceny wydarzeń poznańskich, ich genezy i istoty; opinii na temat rezultatów planu sześcioletniego; rozumienia odwilży; metod sprawowania władzy; sytuacji w prasie oraz powrotu do życia publicznego Władysława Gomułki. Zob. Z. Rykowski, W. Władyka, *Polska próba. Październik '56*, Kraków 1989, s. 195-197.

³⁶ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 79, Protokół z plenum KP PZPR w Kolbuszowej odbytego dnia 10 VIII 1956 r., k. 101-108.

pretensje miejscowych działaczy partyjnych mógł usłyszeć przedstawiciel KW PZPR w Rzeszowie. Zdziwiająca i do tej pory niespotykana była ostrość krytyki wyrażonej przez członka egzekutywy POP przy PPRN o nazwisku Mazur. Mówił on: „(...) Ze słów towarzysza z KW wynika, że nic się nie robi. (...) Nasze wnioski nie są respektowane przez województwo. Nasze wnioski kreśli się czerwonym atramentem w Rzeszowie. Nie sztuka mówić, co jest źle w Kolbuszowej, ale trzeba u siebie to robić, co partia nakazuje, trzeba nasze wnioski respektować, a nie tylko kreślić i krytykować. W takich warunkach nie ma mowy o aktywizacji, bo samo gadanie nie może zaktywizować do pracy partyjnej”³⁷.

Latem 1956 roku widać było wyraźnie zradyzalizowanie nastrojów społecznych. Funkcjonariusze PDdsBP w Kolbuszowej zauważyli eskalację krytycznych wobec partii wypowiedzi. Upadek wiarygodności PZPR po Czerwcu 1956 roku spowodował, że mieszkańcy tego regionu coraz chętniej słuchali Radia Wolna Europa, czerpiąc z niego podstawowe informacje na temat wydarzeń w kraju. Nadal żywo komentowali tragedię w stolicy Wielkopolski (m.in. w wsiach Staniszewskie, Raniżów i Zielonka). Na intensywności przybrały spotkania byłych działaczy PSL, których nieformalnym liderem stał się były żołnierz AK Michał Mytych z Weryni³⁸. W jednej z publicznych wypowiedzi przepowiadał, że wkrótce obowiązujący system polityczny upadnie i nastaną rządy przeciwników komunistów³⁹.

Lato 1956 roku to również okres ożywionej aktywności religijnej mieszkańców Polski. Było to pochodną przygotowań do Jasnogórskich Ślubów Narodu Polskiego. Centralne uroczystości odbyły się w dniach 25-26 sierpnia 1956 r. na Jasnej Górze⁴⁰. W powiecie kolbuszowskim nadal bezkompromisowo występował ks. Leopold Bandurski. Nawoływał z ambony miejscowe społeczeństwo do odwagi w manifestowaniu swojej wiary. Apelowal do rodziców o posyłanie dzieci na lekcję religii. Prosił dziewczęta, aby nie utrzymywały znajomości z milicjantami.

³⁷ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 104, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej z dnia 7 IX 1956 r., k. 48.

³⁸ Michał Mytych – ur. 11 IX 1897 r. w Weryni, rolnik, ludowiec (członek Stronnictwa Ludowego, PSL i ZSL), podczas okupacji żołnierz Obwodu ZWZ-AK Kolbuszowa, w 1944 r. starosta w Kolbuszowej, w 1944 r. deportowany przez NKWD w Kolbuszowej do łagru w Jegolsku (ZSRR), powrócił do kraju, aktywny podczas odwilży 1956 r. AIPN Rz, 00147/1, Kartoteka zagadnieniowa b. WUSW w Rzeszowie, k. 1304; D. Garbacz, A. Zagórski, *W kleszczach czerwonych*, Brzozów-Rzeszów 1991, s. 210.

³⁹ AIPN Rz, 04/174, Sprawozdanie kierownika PDdsBP w Kolbuszowej za okres od dnia 1 VII do 25 IX 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 25 IX 1956 r., k. 157-159.

⁴⁰ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 158-164.

Nieugięta postawa ks. Bandurskiego potęgowała niezadowolenie lokalnych władz, które w odwecie pozbawiły go zezwolenia na nauczanie religii w Kolbuszowej. Możliwości nauczania tego przedmiotu pozbawiono również kilku innych duchownych w Sokołowie Małopolskim i Raniszowie. 13 września do kierownika szkoły w Sokołowie Małopolskim udała się 10-osobowa delegacja z żądaniem wyjaśnienia, dlaczego w tej placówce oświatowej nie może odbywać się nauczanie religii. Cztery dni później, 17 września, w analogicznej sprawie wystąpiła 15-osobowa delegacja z Kolbuszowej, która udała się do kierownika Wydziału Oświaty PPRN, przewodniczącego PPRN oraz I sekretarza KP PZPR w Kolbuszowej. We wsiach: Dzikowiec, Domatków, Górnio i Nienadówka, gdzie od dwóch lat nie było religii w szkołach, mieszkańcy zaczęli domagać się jej przywrócenia. Największe niezadowolenie społeczne panowało w Nienadówce, gdzie społeczeństwo zagroziło zorganizowaniem strajku szkolnego i interweniowało u władz powiatu. Te były zaskoczone protestem rodziców. Chcąc uniknąć pogłębienia konfliktu, wycofały się z wcześniej podjętych decyzji i pozwoliły nauczać religii kilku księżom z Kolbuszowej, Sokołowa Małopolskiego, Raniszowa oraz zezwoliły na nauczanie tego przedmiotu w Nienadówce⁴¹.

2.3. Październik i jego następstwa

Przełomowym wydarzeniem politycznym 1956 roku było VIII Plenum KC PZPR, które odbywało się w dniach 19-21 października w dramatycznych okolicznościach wywołanych obecnością i naciskami delegacji z ZSRR. W efekcie obrad doszło do zmian personalnych we władzach PZPR – I sekretarzem został Władysław Gomułka, a w Biurze Politycznym znalazły się osoby przez niego zaakceptowane. Gomułka zapowiedział dalszą destalinizację i liberalizację systemu politycznego. Krytycznie ocenił osiągnięcia planu sześcioletniego oraz politykę kolektywizacji rolnictwa. Polaków ogarnął entuzjazm wobec I sekretarza i zarysowanej przez niego wizji zmian w kraju⁴².

Euforia objęła również powiat kolbuszowski. Społeczeństwo żyło VIII Plenum i tym, co powiedział Gomułka. Wyrazy solidarności z nowo wybranym liderem PZPR mieszkańcy powiatu wyrazili m.in.

---

⁴¹ APRz, KP PZPR w Rzeszowie, sygn. 8579, Informacja Referatu Sprawozdawczego WO KW PZPR w Rzeszowie, Rzeszów, 13 X 1956 r., k. 198; AIPN Rz, 04/174, Sprawozdania kierownika PDdsBP w Kolbuszowej za okres od 1 VII do 25 IX 1956 r. do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 25 IX 1956 r., k. 158; tamże, Meldunek specjalny kierownika PDdsBP w Kolbuszowej do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 2 X 1956 r., k. 165.

⁴² P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, s. 151-191; Z. Rykowski, W. Władyka, *Polska próba*, s. 236-258.

na wiecach w Katowickich Zakładach Przemysłu Sportowego i PZGS w Kolbuszowej oraz na masówce zorganizowanej przez PPRN i Komitet Frontu Narodowego w tym samym mieście. Szczególnie burzliwy przebieg miało to ostatnie zgromadzenie, które odbyło się 28 października. Doszło wówczas do próby rozliczenia I sekretarza KP PZPR w Kolbuszowej Władysława Tarnowskiego. Z inicjatywą taką wyszedł przewodniczący miejscowego PPRN Władysław Kukulski, którego poparł Władysław Opaliński, przewodniczący Komitetu Frontu Narodu w Kolbuszowej. Tarnowskiemu zarzucano popieranie kolektywizacji rolnictwa, niewłaściwe traktowanie członków Powiatowej Rady Narodowej oraz skłonność do autorytaryzmu. Zgromadzeni żądali dymisji I sekretarza KP PZPR oraz domagali się rozwiązania MO⁴³.

W powiecie pojawiły się nastroje antyradzieckie. Występowały pogłoski mówiące, że marszałek Konstanty Rokossowski zbiegł z Polski do ZSRR. W kolbuszowskim liceum zdjęto jego portret. Mieszkańcy regionu domagali się dalszej liberalizacji władzy. Oczekiwali zlikwidowania organów aparatu bezpieczeństwa państwa (często ten postulat pojawiał się w Majdanie Królewskim, Weryni i Widelce). W gromadzkich radach narodowych społeczeństwo zaczęło dokonywać oddolnych zmian personalnych, usuwając nielubianych działaczy PZPR, kojarzonych negatywnie z okresem stalinowskim. Rozentuzjasmowani spółdzielcy spontanicznie zlikwidowali zniechęconą spółdzielnię produkcyjną w Górnicy. W Hadykówce złożyli podania o wystąpienie z gospodarstwa spółdzielczego i zwrot ich ziemi. Spółdzielnia w Weryni chyliła się ku upadkowi i jej los był przesądzony. Znaczna część rolników, żyjąc nadziejami zniesienia obowiązkowych dostaw produktów rolnych, przestała je dostarczać do punktów odbioru. W ciągu kilkunastu dni w powiecie kolbuszowskim – podobnie jak i w całym kraju – społeczeństwo przekreśliło wiele aspektów dotychczasowej działalności komunistycznych władz⁴⁴.

⁴³ AIPN Rz, 04/173, Meldunek specjalny do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 2 XI 1956 r., k. 266–267.

⁴⁴ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 79, Protokół z plenarnego posiedzenia KP PZPR w Kolbuszowej odbytego dnia 21 XI 1956 r., Kolbuszowa, 19 XI 1956 r., k. 183; tamże, sygn. 104, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej w dniu 9 XI 1956 r., Kolbuszowa, 17 XI 1956 r., k. 116-121; AIPN Rz, 04/173, Meldunek specjalny do kierownik WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 2 XI 1956 r., k. 266-267. Nastroje w powiecie kolbuszowskim były podobne do tych, które panowały w całym województwie rzeszowskim. Zob. M. E. Ożóg, *Wieś rzeszowska w 1956 roku*, w: *Wieś polska wobec wydarzeń 1956 r.*, red. G. Miernik, Kielce 1998, s. 82-87; E. Czop, *Rok 1956 w świadomości społeczeństwa województwa rzeszowskiego*, w: *Z dziejów regionów*

Kierownictwo powiatowe PZPR było zaskoczone sytuacją, w jakiej znalazło się po VIII Plenum. Wśród lokalnych partyjnych elit panowała postawa wyczekiwania, która była właściwa również dla KW PZPR w Rzeszowie. Miejscowi przywódcy czekali na wytyczne z Rzeszowa. Nie odważyli się wyjść do społeczeństwa i zadeklarować chociażby poparcia dla Władysława Gomułki. Potraktowali więc to ważne wydarzenie polityczne jako kolejne, zwykłe plenum, zakończone zmianą przywódcy. Większą inicjatywą – co już miało charakter wyjątkowy – wykazali się działacze podstawowych organizacji partyjnych w Dzikowcu, Lipnicy i Stanisławskim, gdzie szybko zorganizowano zebrania poświęcone sytuacji politycznej w kraju.

Dopiero 31 października 1956 r. odbyło się posiedzenie plenarne KP PZPR w Kolbuszowej. Termin nie był przypadkowy, bowiem w dniach 30-31 października w Rzeszowie toczyło się burzliwe posiedzenie plenarne KW PZPR, na którym omawiano sytuację polityczną w województwie. Rzeszowskie zebranie partyjne zakończyło się podaniem do dymisji całej egzekutywy i wybraniem nowej (*de facto* dominowali w niej członkowie „starej” egzekutywy)⁴⁵. Władze powiatowe PZPR w Kolbuszowej nie zamierzały się podawać do dymisji. Pierwszy sekretarz komitetu powiatowego Władysław Tarnowski i jego współpracownicy byli bardzo krytykowani. Presja zebranych, w tym przedstawicieli niektórych zakładów pracy oraz działaczy ZSL, była na tyle duża, że członkowie egzekutywy musieli jednak ustąpić. Wniosek o ich odwołanie złożył Michał Mytych z Weryni, przedwojenny ludowiec, członek mikołajczykowskiego PSL i działacz ZSL. Jego wystąpienie zostało owacyjnie przyjęte przez zabranych (głównie członków partii). Było to wydarzenie bezprecedensowe, bowiem pierwszy raz tak poważny wniosek ingerujący w struktury PZPR przedłożył człowiek, który do partii nie należał⁴⁶. W efekcie dyskusji do komitetu powiatowego dokooptowano cztery osoby, zaś w tajnym głosowaniu powołano nową egzekutywę. W jej składzie znaleźli się: Adolf Dziemira, Michał Hawro, Czesław Kata, Henryk Kotula, Jan Lorenc, Maciej Skowroński, Andrzej Szlachetka, Franciszek Szybisty i Władysław Tarnowski. W nowej egzekutywie znalazło się trzy osoby, które wchodziły w skład poprzedniej. Pierwszym sekretarzem został Michał Hawro, drugimi sekretarzami Władysław Tarnowski (odpowiadać miał za sprawy organizacyjne) i Maciej Skowroński (odpowiedzialny za

---

Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w., red. M. Stolarczyk, J. Kuzicki, P. Grata, Rzeszów 2008, s. 358-363.

⁴⁵ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 61, Protokół komisji skrutacyjnej wybranej przez plenarne posiedzenie KW PZPR w Rzeszowie w dniu 31 X 1956 r., k. 188.

⁴⁶ AIPN Rz, 04/173, Meldunek specjalny do kierownika WUdsBP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 2 XI 1956 r., k. 267.

kwesie propagandowe). Dokonała się więc zmiana na stanowisku I sekretarza. Dotychczasowy szef struktur PZPR w powiecie, niepopularny Władysław Tarnowski, nadal jednak znajdował się w ścisłym kierownictwie⁴⁷.

Trudno ocenić, na ile skala wymiany personalnej w egzekutywie (60% jej członków) oraz zmiana na stanowisku I sekretarza były rezultatem jakościowego przełomu w partii, a na ile zabiegiem marketingowym, mającym tonować nastroje społeczne. Z całą pewnością był to bardzo odważny krok ze strony lokalnych elit partyjnych. Niemniej jednak nie zapewnił on PZPR w powiecie kolbuszowskim spokoju ani nie złagodził napięć na linii ludność (obywatele) – partia/władza. Wątpliwy autorytet i strach przed partią oraz organami władzy państwowej upadły po VIII Plenum niemal całkowicie. Wokół działaczy partyjnych panowała atmosfera ostracyzmu. Zdarzały się nawet przypadki ich pobicia. W jeszcze trudniejszej sytuacji znaleźli się funkcjonariusze aparatu bezpieczeństwa, który na mocy ustawy sejmowej z 13 listopada 1956 r. został zreformowany (zlikwidowano Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego, a w jego miejsce powołano Służbę Bezpieczeństwa o zredukowanej liczbie etatów)⁴⁸. Pod koniec 1956 roku Kolbuszową wstrząsnęły pogłoski o znalezieniu w piwnicach aresztu byłego PUBP czaszki osoby o nazwisku Suski, który miał zostać zastrzelony przez funkcjonariusza UB Wincentego Łukowicza. Wkrótce pojawiły się dodatkowe informacje o trzech ludzkich szkieletach odkrytych w tym samym budynku. Ludność przypuszczała i rozpowszechniała wiadomość, że są to zaginieni żołnierze AK o nazwisku Lenart⁴⁹. Zohydzenie i niechęć wobec funkcjonariuszy bezpieczeństwa publicznego były powszechne i rozszerzyły się na milicjantów. Zjawisko to w połączeniu z chwilową inercją bezpieki

⁴⁷ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 79, Protokół z posiedzenia plenarnego KP PZPR w Kolbuszowej odbytego w dniu 31 X 1956 r., k. 176-178. Egzekutywę KP PZPR w Kolbuszowej przed zmianami przeprowadzonymi 31 października 1956 r. stanowili: Adolf Dzimiera, Wojciech Grochala, Jan Lorenc, Marian Kara, Czesław Kuliś, Władysław Kukulski, Józef Machowski i Władysław Tarnowski.

⁴⁸ Po reformie aparatu bezpieczeństwa Służbą Bezpieczeństwa w powiecie kolbuszowskim kierował Czesław Kuliś, ostatni kierownik PDdsBP w Kolbuszowej. *Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej*, s. 246. Na temat zmian w strukturach aparatu bezpieczeństwa zobacz: *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954-1956. Taktyka, strategia, metody*, oprac. G. Majchrzak, A. Paczkowski, Warszawa 2011, s. 28; A. Dudek, A. Paczkowski, *Polska*, w: *Czekał. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944-1989*, red. K. Persak i Ł. Kamiński, Warszawa 2010, s. 399-400.

⁴⁹ AIPN Rz, 04/173, Meldunek specjalny do zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. BP w Rzeszowie, Kolbuszowa, 9 I 1957 r., k. 270.

i MO były powodem wielu konfliktów, np. w Kolbuszowej i Sokołowie Małopolskim⁵⁰.

Nowo wybrany I sekretarz Michał Hawro oraz członkowie egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej nie byli w stanie opanować sytuacji w powiecie ani w krótkim czasie poprawić kondycji partii. Podjęli jednak kilka bardzo oczekiwanych działań w zakresie poprawy życia codziennego mieszkańców powiatu kolbuszowskiego. Na przykład planowali wystąpić do władz wojewódzkich i krajowych o zwiększenie przydziału węgla i drewna opałowego oraz o lepsze zaopatrzenie w tłuszcze spożywcze. Optymistycznie zakładali uruchomienie nieczynnych rzeźni i budowę fabryki mebli. Próbowali również zmobilizować rady narodowe do udzielenia pomocy rzemieślnikom. Dostrzegli więc istotne problemy i zaniedbania. Było to jednak efektem nacisków społecznych.

Lokalni partyjni działacze oczekiwali zdecydowanych kroków mających wyprowadzić PZPR z kryzysu. Nie gwarantowała ich egzekutywa KP PZPR w Kolbuszowej wybrana 31 października. Na nowo pojawiały się więc postulaty zmian personalnych we władzach powiatowych. Żądano wprowadzenia do powiatowego kierownictwa partii „doświadczonych”, „starych” liderów. Rozwiązanie takie było równoznaczne z odsunięciem na margines tych ludzi, którzy zostali wybrani na stanowiska kierownicze w partii tuż po VIII Plenum. Pogląd taki zyskiwał coraz więcej zwolenników w całym województwie rzeszowskim. Dzięki niemu w grudniu 1956 roku I sekretarzem KW PZPR w Rzeszowie został wybrany Władysław Kruczek, były działacz KPP, były I sekretarz KW PZPR w Bydgoszczy usunięty z tego stanowiska w wyniku presji społecznej w październiku 1956 roku, kojarzony z frakcją natolińską (przeciwnikami dalszej odwilży).

Do kolejnych zmian personalnych we władzach powiatowych PZPR w Kolbuszowej doszło 13 grudnia 1956 r. podczas konferencji sprawozdawczo-wyborczej. W nowo wyłonionej egzekutywie znaleźli się: Stanisław Cudo, Ryszard Druźbicki, Michał Hawro, Czesław Kola, Henryk Kotuła, Henryk Książek, Władysław Kukulski, Józef Machowski i Jan Piórek. Pierwszym sekretarzem pozostał nadal Hawro. Wymieniono zaś drugich sekretarzy – zostali nimi: Józef Machowski i Stanisław Cudo⁵¹.

Mimo że partia w powiecie kolbuszowskim znajdowała się pod koniec 1956 r. w poważnym kryzysie wewnętrznym, a społeczeństwo było jej wyraźnie nieprzychylnie, nie zrezygnowała ani na chwilę ze swoich

⁵⁰ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 104, Protokół z posiedzenia egzekutywy KP PZPR w Kolbuszowej w dniu 9 XI 1956 r., Kolbuszowa, 17 XI 1956 r., k. 110-116.

⁵¹ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 60, Protokół komisji skrutacyjnej (wybory do władz partyjnych 1956 r.), [Kolbuszowa, 13 XII 1956 r.], k. 53-59.

plenipotencji. Nie zamierzała się nimi dzielić ani z obywatelami, ani ze sojusznicznym ugrupowaniem – ZSL, które rosło w siłę⁵². Potwierdzeniem tego były próby przeciwdziałania spontanicznemu rozpadowi spółdzielni produkcyjnych i mobilizowanie chłopów do oddawania obowiązkowych dostaw produktów rolnych. Najdobitniej rzeczywiste intencje partii dały się zauważyć podczas przygotowania do wyborów do Sejmu Ustawodawczego, zaplanowanych na 20 stycznia 1957 r.

24 października 1956 r. przyjęta została nowa ordynacja wyborcza, która liberalizowała dotychczasowe prawo wyborcze. Jej kluczowe dla obywateli zapisy mówiły o możliwościach swobodnego zgłaszania kandydatów na posłów, o tworzeniu niezależnych list wyborczych i umieszczaniu na listach wyborczych większej liczby kandydatów (nie więcej niż o 2/3 w stosunku do liczby mandatów w okręgu)⁵³. Powstałe regulacje prawne oraz ogólny kontekst polskiego Października i odwilży sprawiły, że społeczeństwo łączyło z najbliższym głosowaniem olbrzymie nadzieje. Spodziewano się powszechnie, że będą mieć one demokratyczny przebieg.

Powiat kolbuszowski znalazł się w okręgu wyborczym nr 79, w skład którego wchodziły jeszcze powiaty: nizański, tarnobrzeski i miasto Stalowa Wola. Miejscowa ludność starała się skorzystać z zagwarantowanego przez ordynację wyborczą prawa niezależnego (bez konsultacji z władzami partyjnymi) zgłaszania kandydatur na posłów. Były to osoby, które na ogół cieszyły się powszechnym zaufaniem społecznym. Wśród wytypowanych kandydatów znaleźli się Michał Mytych z Weryni (ZSL), bezpartyjny Opałiński (najprawdopodobniej Władysław), Maria Rydz (bezpartyjna, rolnik z Kolbuszowej Dolnej), Ziemiański (bezpartyjny, agronom), Józef Pożyczek (ZSL), Władysław Kukulski (PZPR) i Kazimierz Skowroński⁵⁴ (nauczyciel Technikum Rolniczego w Weryni)⁵⁵.

⁵² Po VIII Plenum KC PZPR działacze byłego PSL z powiatu kolbuszowskiego zdołali umocnić swoje wpływy we władzach powiatowych ZSL. K. Kaczmarek, *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec tzw. prawicy ludowej na terenie województwa rzeszowskiego po październiku 1956 r.*, w: *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1956-1989)*, t. 2, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, Warszawa 2004, s. 181.

⁵³ Ustawa z dnia 24 października 1956 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz.U. 1956 nr 47 poz. 210.

⁵⁴ Kazimierz Skowroński – ur. 30 V 1907 r., zm. 26 XI 1974 r. Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, nauczyciel, żołnierz AK, doktor nauk humanistycznych, do 1947 r. związany z ruchem ludowym, m.in. członek SL i PSL (mikołajczykowski), 1957-1961 poseł na Sejm PRL, członek Koła Posłów „Znak”, działacz kulturalny, organizator Muzeum Regionalnego Lasowiaków w Kolbuszowej. A. Friszke, *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Warszawa 2002, s. 609.

⁵⁵ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 9877, Wykaz kandydatów na posłów wysuniętych w poszczególnych środowiskach, [b.d.], k. 16-17.

Kandydatury były opiniowane na posiedzeniach Powiatowej Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Politycznych i Organizacji Społecznych w Kolbuszowej, a następnie w jej wojewódzkim odpowiedniku. Decydujący głos miała jednak partia. W rezultacie żaden z kandydatów zgłoszonych przez społeczeństwo nie znalazł się na liście wyborczej ustalonej 5 grudnia 1956 r. Władze dały tym samym wyraz, że nie liczą się z opinią społeczeństwa, a zapowiadzana podczas VIII Plenum demokratyzacja życia publicznego nie jest szczerą. Decyzja władz wojewódzkich była tym bardziej niezrozumiała, gdyż przynajmniej jeden z kandydatów – Kazimierz Skowroński uzyskał pozytywną opinię PKPSPiOS w Kolbuszowej (głosami 9:2). Mieszkańcy byli oburzeni i złożyli do WKPSPiOS protest przeciwko krzywdzącej decyzji. Zaszantażowali komisję tym, że w razie nieumieszczenia Skowrońskiego na liście wyborczej w okręgu wyborczym nr 79, zbojkotują głosowanie. Ostatecznie Skowrońskiego wpisano na listę pod czwartą pozycją obok Wacława Rózgi (PZPR)⁵⁶, Wojciecha Piłata (ZSL)⁵⁷, Włodzimierza Szczepanika (PZPR)⁵⁸ oraz Wiktora Legutko i Edmunda Tomaszewskiego⁵⁹.

Kampania wyborcza w powiecie kolbuszowskim miała burzliwy przebieg. Część wyborców była słusznie rozżalona, gdyż na listach wyborczych brakowało popieranym przez nią osób. Kandydaci partyjni nie mieli poparcia i często byli bojkotowani. Wacławowi Rózdze zarzucano żydowskie pochodzenie (mówiono tak m.in. w Cmolasie i Markowiznie), Wiktorowi Legutce zaś ukraińskie. W powiecie niszczone były plakaty wyborcze partyjnych działaczy. Pojawiały się apele o niegłosowanie na nich (skreślenie na karcie wyborczej). Szczególnie aktywni w tej kwestii byli

---

⁵⁶ Wacław Rózga – ur. 25 II 1911 r., polityk, działacz PPR i PZPR, w latach 1943-1944 żołnierz Gwardii Ludowej – Armii Ludowej, 1944-1949 wojewoda lubelski, 1949 wojewoda kielecki, 1951-1952 wiceminister w Ministerstwie PGR, 1952-1958 przewodniczący Prezydium WRN w Rzeszowie, 1952-1965 i 1972-1976 poseł na Sejm PRL. Wacław Rózga, www.katalog.bip.ipn.gov.pl [dostęp 7 VI 2016 r.].

⁵⁷ Wojciech Piłat – ur. 23 VII 1914 r. w Ocicach (pow. tarnobrzezski), spółdzielca i polityk, 1953-1956 wiceprzewodniczący Prezydium PRN w Tarnobrzegu, 1957-1961 poseł na Sejm PRL. Wojciech Piłat, bs.sejm.gov.pl [dostęp: 7 VI 2016 r.].

⁵⁸ Włodzimierz Szczepanik – ur. 4 I 1925 r. w Rudniku, członek PZPR, pracownik Huty Stalowa Wola (zastępca głównego technologa), polityk. W latach 1957-1961 poseł na Sejm PRL. Włodzimierz Szczepanik, bs.sejm.gov.pl [dostęp 7 VI 2016 r.].

⁵⁹ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 9877, Pismo społeczeństwa powiatu tarnobrzezkiego do towarzysza Władysława Gomułki KC PZPR w Warszawie, [przed 11 XII 1956 r.], k. 121.

ludowcy z ZSL, którzy sabotowali poczynania PZPR i unikali współpracy z przedstawicielami partii podczas kampanii wyborczej⁶⁰.

Spośród wszystkich kandydatów na posłów największe zaangażowanie wykazywał bezpartyjny Kazimierz Skowroński. Swoją kampanię wyborczą budował na krytyce partii i władzy oraz na apelowaniu o przestrzeganie wolności religijnej. W spotkaniach z wyborcami zarzucał PZPR, że prowadziła politykę uległości wobec ZSRR, a rzeczywistą intencją partyjnych przywódców było uczynienie z Polski kolejnej republiki Związku Radzieckiego. Mówił również o swoich ciężki doświadczeniach, gdy był więziony przez PUBP w Kolbuszowej. Udało mu się nawet uzyskać publiczną deklarację poparcia jednego duchownego. Poparł go ks. Michał Gądek⁶¹ z Sokółowa Małopolskiego. Skowroński swoimi radykalnymi wystąpieniami stawiał w zakłopotanie przedstawicieli lokalnej władzy i zyskiwał sympatię wyborców. Dzięki temu osiągnął najlepszy wynik wyborczy spośród wszystkich kandydatów w powiecie kolbuszowskim⁶².

Atmosfera była napięta i nie prognozowała sukcesu wyborczego kandydatom partii zarówno w opisywanym regionie, jak i w całej Polsce. Wynik głosowania uratował sam I sekretarz Władysław Gomułka, który cieszył się niebywałym autorytetem i kredytem zaufania. 9 stycznia zaapelował do pracowników Warszawskich Zakładów Przemysłu Odzieżowego o głosowanie bez skreśleń (poparcie całych list kandydatów). 10 stycznia do takiego sposobu oddawania głosów wezwała Centralna Komisja Porozumiewawcza Stronictw Politycznych. Władze partyjno-państwowe na czele z I sekretarzem sprowadziły więc zadanie wyborców do stawienia się w dniu

---

⁶⁰ APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 9877, Odpis dalekopisu notatki o przygotowaniu wyborów do Sejmu w województwie rzeszowskim, do KC PZPR, Wydział Organizacyjny Sektor Informacji Partyjnej i Sekretariat KC PZPR, KPSPiOŚ w Warszawie, Rzeszów, 15 I 1957 r., k. 156; tamże, 9878, Informacja z kampanii przygotowawczej w okresie przedwyborczym w powiecie kolbuszowskim [sporządzona przez I sekretarza KP PZPR w Kolbuszowej Michała Hawro], k. 65.

⁶¹ Ks. Michał Gądek, ur. 1900 r. w Kozłowie, wyświęcony w 1931 r., kapłan diecezji przemyskiej. *Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1966*, Przemysł 1966, s. 136.

⁶² AIPN, 0231/86, t. 135, Notatka informacyjna nr 3 dotycząca przejawów wrogiej działalności w okresie przedwyborczym do wiceministra spraw wewnętrznych na ręce tow. Antoniego Alstera [sporządzona przez zastępcę komendanta wojewódzkiego MO w Rzeszowie ppłk. Władysława Zwierchanowskiego], Rzeszów, 15 I 1957 r., k. 148; APRz, KW PZPR w Rzeszowie, sygn. 9877, Odpis dalekopisu notatki o przygotowaniu wyborów do Sejmu w województwie rzeszowskim, do KC PZPR, Wydział Organizacyjny Sektor Informacji Partyjnej i Sekretariat KC PZPR, KPSPiOŚ w Warszawie, Rzeszów, 15 I 1957 r., k. 156; tamże, sygn. 9878, Informacja z kampanii przygotowawczej w okresie przedwyborczym w powiecie kolbuszowskim [sporządzona przez I sekretarza KP PZPR w Kolbuszowej Michała Hawro], k. 65.

wyborów do lokalu wyborczego i wrzucenia do urny kartki do głosowania otrzymanej chwilę wcześniej od komisji wyborczej⁶³.

Tabela 1. Wyniki wyborów w okręgu wyborczym nr 79 (Stalowa Wola, powiaty kolbuszowski, niżański, tarnobrzeski)

Okręg wyborczy nr 79 (powiaty: kolbuszowski, niżański, tarnobrzeski oraz Stalowa Wola)		
Wacław Rózga	97 159	76,55%
Wojciech Piłat	108 185	85,24%
Włodzimierz Szczepanik	109 393	86,19%
Kazimierz Skowroński	123 644	97,42%
Wiktor Legutko	31 318	24,67%
Edmund Tomaszewski	15 239	12,01%
Wyniki wyborów w powiecie kolbuszowskim*		
Wacław Rózga	22 559	64,80%
Wojciech Piłat	26 784	76,90%
Włodzimierz Szczepanik	29 359	84,30%
Kazimierz Skowroński	34 368	98,40%
Wiktor Legutko	10 894	31,30%
Edmund Tomaszewski	6 148	17,70%

Źródło: Wyniki wyborów w woj. rzeszowskim, „Nowiny Rzeszowskie”, 23 I 1957 r., s. 1; APRz, KW PZPR w Rzeszowie, 9877, Przybliżone dane cyfrowe wyników wyborów do Sejmu PRL, k. 113.

* – obliczenia procentowe odnoszące się do powiatu kolbuszowskiego dokonane przez pracownika KW PZPR w Rzeszowie zawierają drobne błędy rachunkowe. Autor zdecydował jednak przedstawić je w formie oryginalnej (źródłowej).

Apel o głosowanie bez skreśleń podchwyciły niektóre zakłady i środowiska w powiecie kolbuszowskim. Rezolucje w tej sprawie zostały przyjęte w Liceum Ogólnokształcącym, Banku Narodowym, PZGS, Ekspozyturze PKS, Nadleśnictwie i Związku Nauczycielstwa Polskiego w Kolbuszowej oraz uchwalone przez młodzież z Widelki. Wyborcy w całym kraju udzielili Gomułce kredytu zaufania i zagłosowali zgodnie z jego wolą. Tak też było w powiecie kolbuszowskim, gdzie frekwencja wyniosła 96,6%, a posłami

⁶³ Dalekopis Sekretariatu KC PZPR z 8 stycznia 1957 r. do pierwszych sekretarzy KW i KP w sprawie pełnej mobilizacji aktywu partyjnego do walki wyborczej, w: *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu 20 stycznia 1957*, oprac. P. Machcewicz, Warszawa 2000, s. 124-126; P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, s. 210-211; M. Siedziako, *Partia wybiera, społeczeństwo głosuje. Jak wylaniano Sejm PRL (1952-1985)*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło i M. Żukowski, Warszawa-Lublin 2015, s. 201-202. Na okręg nr 79 przypadają cztery mandaty. Władze zachęcały więc, aby głosować bez skreśleń lub na pierwsze cztery osoby umieszczone na liście wyborczej. Te dwa sposoby dawały mandaty kandydatom z pozycji od 1 do 4.

zostali wybrani pierwsi czterej kandydaci z listy wyborczej: Waław Rózga, Wojciech Piłat, Włodzimierz Szczepanik i Kazimierz Skowroński⁶⁴.

3. Wnioski

Kończąc rozważania na temat wydarzeń roku 1956 w powiecie kolbuszowskim, można stwierdzić, że podobnie jak dla całego kraju, tak i dla tego niewielkiego fragmentu ówczesnego województwa rzeszowskiego był to okres wyjątkowy. Pomimo że powiat ten miał charakter prowincjonalny, to jak w soczewce odbijały się w nim procesy zachodzące w Polsce.

Odwilż w Kolbuszowej i okolicy wyraźnie przyspieszyła w 1955 roku. Dzięki audycjom Rozgłośni Radia Wolna Europa *Za kulisami bezpieki i partii* oraz akcji balonowej Zachodu miejscowe społeczeństwo mogło się zapoznać z prawdziwą sytuacją w obozie władzy. Osłabienie represji ze strony aparatu państwowego, które miało być sposobem na wizerunkową poprawę obrazu obozu rządzącego, zostało szybko wykorzystane przez społeczeństwo. Mieszkańcy powiatu kolbuszowskiego na początku anonimowo (w formie listów i ulotek) wyrażali swoją krytyczną opinię na temat systemu politycznego i partii. Społeczne wzburzenie powoli narastało, by wybuchnąć po VIII Plenum KC PZPR w październiku 1956 roku. Podobnie jak i w całym kraju, także w tym regionie doszło do masowego, jawnego zakwestionowania roli partii oraz kategorięcznego przekreślenia jej dorobku (szczególnie tego z okresu stalinizmu). Skutki tego były bardzo widoczne, np. rozpadowi uległy miejscowe spółdzielnie produkcyjne. Reakcja powiatowych władz PZPR w Kolbuszowej na zaistniałą sytuację była niemrawa. Po kilku dniach wyczekiwania, w wyniku presji oddolnej, dopiero 31 października zdecydowano się na zmiany personalne w KP PZPR. I sekretarzem został Michał Hawro. Skala zmian w egzekutywie była duża, co do tej pory się nie zdarzało. Nowo wybrane lokalne kierownictwo partii musiało się skupić na kilku obszarach działalności: podniesieniu struktur partyjnych z kryzysu, przeprowadzeniu kampanii w związku z wyborami do Sejmu PRL oraz na poprawie sytuacji gospodarczej w powiecie, tak aby częściowo zaspokoić oczekiwania ludności. Do momentu wyborów 20 stycznia 1957 r. KP PZPR nie odniósł sukcesu w żadnej z wymienionych dziedzin.

⁶⁴ APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 80, O pracy politycznej podstawowej organizacji partyjnej i jej wynikach [załącznik do Protokołu plenarnego posiedzenie KP PZPR w Kolbuszowej w dniu 7 II 1957 r.], k. 13-26. *Wyniki wyborów w woj. rzeszowskim*, „Nowiny Rzeszowskie”, 23 I 1957 r., nr 20, s. 1. Najwięcej przekreślonych kart do głosowania z przekreślonymi kandydatami partii odnotowano w: Cmolasie, Mechowcu, Porębach Dymarskich, Przedborzu, Siedlance, Trzęsówce, Woli Raniżowskiej i Woli Rusinowskiej. APRz, KP PZPR w Kolbuszowej, sygn. 80, O pracy politycznej, k. 21.

Zaniepokojenie, które od dłuższego czasu było w szeregach partii ogromne, doprowadziło do kolejnych przetasowań w egzekutywie i komitecie powiatowym partii (13 grudnia 1956 r.). Wyboru kandydatów PZPR na posłów nie można uznać za osiągnięcie kolbuszowskich działaczy partyjnych. Było to zasługą I sekretarza KC Władysława Gomułki. Wynik głosowania wykazał, że kandydat bezpartyjny Kazimierz Skowroński, pomimo braku poparcia ze strony władz i braku możliwości prezentowania swojej osoby w lokalnej prasie, osiągnął wynik o 21% wyższy od przedstawiciela PZPR Wacława Rózgi, przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Rzeszowie. Był to niewątpliwy policzek dla partii.

Rok 1956 przyniósł nieodwracalne zmiany w powiecie kolbuszowskim (podobnie jak w całym kraju). Władze ograniczyły system represji. Zrezygnowały z forsowania kolektywizacji rolnictwa. Dzięki decyzji o ograniczeniu poziomu obowiązkowych dostaw produktów rolnych, poprawie uległa dola chłopów-rolników. Rolniczy charakter oraz tradycje ruchu ludowego w omawianym okresie przyczyniły się również do tego, że chwilowo wzrosła rola ZSL. Wyjątkowo aktywni byli ci ludowcy, którzy w okresie stalinizmu znajdowali się na marginesie życia publicznego. Chwilowo złagodzone zostały relacje państwo-Kościół. Społeczeństwo, którego nadzieje zostały rozbudzone w 1956 r. oczekiwało na więcej. Już w 1957 roku okazało się, że umocnione po wyborach sejmowych władze partyjno-państwowe na czele z I sekretarzem Władysławem Gomułką nie zamierzają realizować postulatów obywateli.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie
- Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kolbuszowej
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie
- Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie
- Archiwum Państwowe w Rzeszowie
- Komitet Powiatowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Kolbuszowej
- Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Rzeszowie

Źródła drukowane

- Kampanie wyborcza i wybory do Sejmu 20 stycznia 1957*, oprac. Machcewicz P., Warszawa 2000

Niepodległościowe organizacja młodzieżowe na Rzeszowszczyźnie w latach 1944-1965 w świetle dokumentów, oprac. Wójcik B., Rzeszów 2009

Rocznik diecezji przemyskiej na rok 1966, Przemyśl 1966

Rocznik statystyczny 1957, Warszawa 1957

Schematyzm diecezji tarnowskiej na rok 1977 [b.m. b.r.]

Prasa

„Nowiny Rzeszowskie”, 1956 (nr 154-155), 1957 (nr 20).

Opracowania

Adamczewski G., *Radio Wolna Europa okresach politycznych przełomów*, Wrocław 2011

Albrecht-Szymanowska W., *Bibliografia Poznańskiego Czerwca 1956*, Poznań 1996

Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1954-1956. Taktyka, strategie, metody, oprac. Majchrzak G., Paczkowski A., Warszawa 2011

Czop E., *Mieszkańcy Rzeszowszczyzny wobec choroby i śmierci Józefa Stalina*, w: *Historia i dziedzictwo regionów w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. Stolarczyk M., Kawalec A., Kuzicki J., Rzeszów 2011

Czop E., *Rok 1956 w świadomości społeczeństwa województwa rzeszowskiego*, w: *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. Stolarczyk M., Kuzicki J., Grata P., Rzeszów 2008

Dudek A., Paczkowski A., *Polska*, w: *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944-1989*, red. Perska K., Kamiński Ł., Warszawa 2010

Friszke A., *Koło posłów „Znak” w Sejmie PRL 1957-1976*, Warszawa 2002

Garbacz D., Zagórski A., *W kleszczach czerwonych*, Brzozów-Rzeszów 1991

Kaczmarski K., *Działania Służby Bezpieczeństwa wobec tzw. prawicy ludowej na terenie województwa rzeszowskiego po październiku 1956 r.*, w: *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1956-1989)*, t. 2, red. Gmitruk J., Nawrocki Z., Warszawa 2004

Konefał J., *Opór mieszkańców wsi Lipnica przed kolektywizacją*, „Prace Historyczno-Archiwalne”, 2001, nr 10

Machcewicz P., *„Monachijska menażeria”. Walka z Radiem Wolna Europa 1950-1989*, Warszawa 2007

Machcewicz P., *Polski rok 1956*, Warszawa 1993

Makowska E., *Poznański Czerwiec 1956*, red. Jankowiak S., Rogulska A., Warszawa 2002

Mrocza W., Zych S., *Zarys dziejów parafii Trzęsówka*, Kolbuszowa 2004

Nawrocki Z., *Rzeszowski aparat bezpieczeństwa wobec nastrojów społecznych związanych z chorobą i śmiercią Józefa Stalina*, „Studia Rzeszowskie”, 1997, nr 4

Ożóg M. E., *Wieś rzeszowska w 1956 roku*, w: *Wieś polska wobec wydarzeń 1956 r.*, red. Miernik G., Kielce 1998

Paczkowski A., *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009

Rykowski Z., Władyka W., *Polska próba. Października '56*, Kraków 1989

Siedziako M., *Partia wybiera, społeczeństwo głosuje. Jak wyłanianio Sejm PRL (1952-1985)*, w: *Elity komunistyczne w Polsce*, red. Szumiło M., Żukowski M., Warszawa-Lublin 2015

Twarze bezpieki w Polsce południowo-wschodniej 1944-1990. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa, red. Izdebski J., Kaczmarski K., Krzysztofiński M., Rzeszów 2007

Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003

Summary

A special year.

Selected political and social events in the district of Kolbuszowa in 1956

The article is focused on social and political situation in the district Kolbuszowa in 1956. This district had a provincial character. The analysis shows that the mood of discontent in this part of the province of Rzeszów, has increased since 1955. Influenced on this process had: broadcasts of Radio Free Europe, information campaigns of United States, the XX Congress of the Communist Party of the Soviet Union [KPZR] (14-25 February, 1956) and tragedy workers in Poznań (June 28, 1956). As a result of the Eighth Plenum of the Central Committee of the Polish United Workers' Party [PZPR] (19-21 October, 1956) people from district Kolbuszowa acted openly against the communist party. They criticized its members and previous achievements of the PZPR. They led to change the first secretary of the District Committee of the PZPR in Kolbuszowa. October 31 members of party selected Michał Hawro on this position. People form district Kolbuszowa liquidated co-operative farms. However,

all people trusted the first secretary PZPR Władysław Gomułka. According to his asking they supported all candidates of the communist party during the elections to the Sejm PRL (20 January, 1957).

Keywords: Polish "October", social and political changes, the district of Kobluszowa, The Polish United Workers' Party

Słowa kluczowe: polski „październik”, przemiany społeczno-polityczne, powiat kolbuszowski, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza